PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen

Jaarboek 2020

Redactie:
Ewout Korpershoek
Bert van der Lingen

JAARBOEK 2020

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen

Jaarboek 2020

Redactie: Ewout Korpershoek en Bert van der Lingen

Stichting PKN, Leiden

Uitgave: Stichting PKN, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

Redactie: Bert van der Lingen
English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
Lay-out: Ewout Korpershoek

Druk: DPN Weurt

Voorzijde omslag: Een klein formaat kleipijp met bijbehorend blikken foedraal. Particuliere collectie, foto Bert van der Lingen.

Achterzijde omslag: Stand van P. van der Want Gz. en van Hollandia op de aardewerktentoonstelling van 1911 met plafondhoog gestapelde pijpenkisten van P. van der Want Gz. Daarnaast op een groot wandpaneel de doorroker-presentatie van Hollandia.

ISBN 978-90-830114-1-7

ISBN: 978-90-830114-1-7

© PKN. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord 7

Een klein formaat kleipijp met bijbehorend blikken foedraal 9
Bert van der Lingen

De oorsprong van de gekroonde letter N als ketelversiering op goedkope kleipijpen 15
Ewout Korpershoek

Kleipijpen met pijpenmakers en pijpenmaaksters 23
Bert van der Lingen en Freek Mayenburg

Tabakspijpen van kasteel Heemstede te Houten 33
Bert van der Lingen en Ria van Heerden

Verkoop en verspreiding van Franse kleipijpen van de fabriek tot consument 49
Arthur van Esveld

Verheven koppen. Franse staatsmannen, actrices en de koning van het Zoeloerijk 59
Bert van der Lingen

De ontwikkeling van de Goudse pijpenindustrie in de 20e eeuw, in economisch perspectief 69
Ruud Stam

Voorwoord

Het jaar 2020 stond vooral in het teken van de coronapandemie en de daaropvolgende recessie. Bijna iedereen heeft er, privé of werk gerelateerd, mee te maken gehad. Ook de PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen had te maken met de maatregelen die getroffen werden om het coronavirus onder controle te houden. In lijn met de RIVM-richtlijnen hebben wij, voor het eerst in onze geschiedenis, de jaarlijkse PKN-dag geannuleerd en ook de jaarlijkse determinatie- en ruildag is dit jaar niet doorgegaan. Bijkomstig voordeel was dat de redactie meer tijd heeft gehad om het nieuwe jaarboek voor te bereiden. De afgelopen jaren viel het jaarboek met een aantal maanden vertraging op de deurmat. Dit jaar is het gelukt om ons nieuwe full colour jaarboek 2020 op tijd te verzenden.

Het jaarboek begint met een viertal artikelen over vondsten uit Nederlandse bodem. Het eerste gaat over een klein formaat kleipijp met een bijbehorend blikken foedraal uit de periode 1690-1715, die bijna vijftig jaar geleden in een beerput werd aangetroffen. Het tweede artikel is geschreven naar aanleiding van een uitgebreid archiefonderzoek dat veel nieuwe informatie over de Schoonhovense pijpenmakers naar boven heeft gebracht. De pijpenmakers in dit stadje blijken toonaangevender geweest te zijn dan tot op heden werd aangenomen. Het derde artikel kwam tot stand na de vondst van een kleipijp met de afbeeldingen van een pijpenmaker en een pijpenmaakster. De persvorm van deze pijp blijkt door drie leden van de familie Van der Kleijn te zijn gebruikt. Een dergelijke decoratie is later in nog twee uitvoeringen gemaakt. Als laatste artikel over Nederlandse bodemvondsten worden de tabakspijpen van kasteel Heemstede gepresenteerd, die in de periode 1999-2001 door de Archeologische Werkgroep 'Leen de Keijzer' zijn gevonden op het kasteelterrein in Houten.

Franse kleipijpen zijn door twee artikelen vertegenwoordigd. De eerste bijdrage gaat over 'Verkoop en verspreiding van Franse kleipijpen van de fabriek tot consument'. Dit laat zien hoe pijpenfabrikanten in Frankrijk reclame maakten voor hun producten, en hoe die hun weg vonden naar de consument, waarbij vooral verkoopcatalogi en reclamekaarten een belangrijke rol speelden. In 'Verheven koppen, Franse staatsmannen, actrices en de koning van het Zoeloerijk', worden de figurale kleipijpen van de firma Gambier besproken, die in een krantenartikel uit 1879 werden getoond en waarin de populariteit van de afgebeelde personen werd afgemeten aan de hand van het aantal verkochte pijpen.

Van Frankrijk gaan we terug naar Nederland voor een uitgebreid artikel over 'De ontwikkeling van de Goudse pijpenindustrie in de 20e eeuw, in economisch perspectief'. Hierin komen onder meer de ontwikkelingen aan bod die de neergang van de Goudse kleipijpenindustrie hebben bewerkstelligd. Naast de veranderende rookgewoonten waren er veel andere ontwikkelingen die van invloed waren op deze teruggang. In een aantal jaren was er zelfs groei van de pijpenindustrie en aan het begin van de 20e eeuw waren productie en verkoop redelijk stabiel. De Eerste Wereldoorlog zorgde voor een enorme promotie van de sigaret en, was problematisch voor de export van pijpen en de import van onderdelen en materialen. Direct na de oorlog liep de inflatie enorm op en de index van de lonen en prijzen van de pijpenindustrie kon deze inflatie niet bijhouden. Aan het eind van de jaren dertig ging het met de verkoop iets beter, maar door de Tweede Wereldoorlog veranderde de situatie. Na de oorlog werd de pijp vooral een export- en souvenirartikel.

Wij wensen u weer veel lees- en kijkplezier in het Jaarboek 2020 van de PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen.

Ewout Korpershoek Bert van der Lingen

Kleipijpen met pijpenmakers en pijpenmaaksters

Bert van der Lingen en Freek Mayenburg

Clay tobacco pipes depicting pipe makers

Tobacco pipes depicting the pipe maker's craft are quite rare with only three different variations of such pipes known. They were made between 1800 and 1925. The decorations on the older models were copied on the later versions. The first and oldest pipes from ca 1810-1840 were made in the same mould but have three different pipe makers marks stamped on the heel. Although the marks were owned by members of the Van der Kleijn family from Gouda, it is rare to see different marks on identically decorated pipes from the same mould. The bowl of the second type is a little more convex and was made by the Gouda companies of Goedewaagen and Van der Want. The third one is a curled pipe made by Goedewaagen in the period 1875-1925.

Inleiding

Soms is de geschiedenis van de totstandkoming van een artikel bijzonder. De tweede auteur schreef een artikel voor ons jaarboek, maar verder onderzoek leerde dat er meer pijpen waren met dit soort voorstellingen en dat het verhaal complexer was. Freek Mayenburg begon zijn artikel met: 'Van Goedewaagen is een kleipijp bekend met aan de ene kant de voorstelling van een pijpenmaker die een pijp maakt en aan de andere kant een vrouw met een bloem in haar handen. Het toeval deed zich voor dat mij een pijpenkop werd aangeboden van een vroege versie uit een pijpenmal die gemaakt was voor zo'n soort kleipijp. Een bodemvondst die werd aangetroffen tijdens het afgraven van een oever bij werkzaamheden in Reeuwijk om de natuurkwaliteiten in dit poldergebied te verbeteren. Men liet mij deze bodemvondst zien omdat bekend was dat ik interesse heb in de historie van de Goudse pijpenindustrie. Deze bijzondere kleipijp laat zien dat dergelijke pijpen meer dan 100 jaar lang zijn gemaakt.' Inmiddels zijn enkele tientallen van deze pijpen bestudeerd waarvan de resultaten hieronder zijn weergegeven.

Tabakspijpen waarop het ambacht van pijpenmaker is afgebeeld zijn vrij zeldzaam. Tot op heden zijn dan ook

Afb. 1a-d. Pijp met een pijpenmaker en pijpenmaakster, een staande leeuw met pijlenbundel en het Goudse wapen met kroon. Opschrift steelzijde: A: V: D: KLYN TE GOUDA. Hielmerk AE gekroond en bijmerk weerszijden hiel het Goudse wapen met een S. Gouda, Arie van der Kleijn, ca1810-1821. Hoogte 4,9 cm. (Privécollectie, foto's Bert van der Lingen)

Afb. 2a-b. Detail van de pijp van afbeelding 1 met de pijpenmaker met een lap op zijn linkerbeen en een pijpenvorm in zijn hand en de vrouw met drie pijpen in haar hand. (Privécollectie, foto's Bert van der Lingen)

slechts een paar van deze pijpen beschreven. Het bekendste voorbeeld is de krulpijp die Firma P. Goedewaagen & Zoon vanaf het laatste kwart van de 19e eeuw vervaardigde en waarbij de voorstelling op een aantal punten is veranderd ten opzichte van die op eerdere modellen.

Er zijn nu een drietal varianten bekend. De vroegste modellen waarop het pijpenmakers ambacht staat afgebeeld dateren uit de periode ca1810-1830 (afb. 1 t/m 5 en 7). Deze identieke pijpen (afkomstig uit dezelfde pijpenvorm) zijn gemerkt met KIP, AE gekroond en CK ongekroond. Een wat boller model, waarbij het merk zowel op de hiel als op de ketel staat, dateert uit de periode 1820-1850 (afb. 8-10). Deze pijpen zijn aangetroffen met de merken ES gekroond en het wapen van Batavia. Daarnaast is er nog de krulpijp met een soortgelijke voorstelling op een model dat tussen 1875-1925 bij Goedewaagen in productie was (afb. 11 en 12).

De pijpen met de firmanaam A: V: D: KLYN

Op de identieke pijpen van de familie Van der Kleyn is aan de linkerzijde van de ketel een zittende pijpenmaker en een pijpenton met vijf hoepels afgebeeld. De pijpenmaker zit op een matten stoel of kruk en heeft een pijpenvorm in zijn handen. Over zijn linkerbeen hangt een lange lap (afb 2a) die zijn knie moet beschermen wanneer die de handel van de pijpenschroef tegen houdt. De lap lijkt door te lopen tot zijn middel. De pijpenton naast hem is geheel gevuld met lange pijpen (afb. 3a) en staat klaar voor transport. Rond de boven de ton uitste-

Afb. 3a-b. Detail van de pijpenmaker en de pijpenton met omhoog wijzende stelen die aan de bovenzijde bij elkaar worden gehouden. Hielmerk KIP, bijmerk aan weerszijden van de hiel het Goudse wapen met een S. Gouda, Hermanus van der Kleijn, 1814-ca1824. Hoogte 4,9 cm. (Collectie Ruud Stam, foto's Bert van der Lingen)

Afb. 4a-b. Detail van de lage mand, deels gevuld met lange pijpen met omhoog wijzende stelen. Hielmerk CK ongekroond, bijmerk aan weerszijden van de hiel het Goudse wapen met een S. Gouda, Hermanus of Pieter van der Kleijn, 1814-1830. Hoogte 4,9 cm. (Collectie Ruud Stam, foto's Bert van der Lingen)

kende pijpenstelen bevindt zich een verdikte band die een verpakkingsstrook met het merk van de pijpenmaker lijkt voor te stellen.

Op de rechterzijde van de ketel zit een vrouw naast een gevlochten mand, die gedeeltelijk gevuld is met lange pijpen die eveneens met de steel naar boven staan (afb. 4a). De mand lijkt niet van het model te zijn dat gebruikt werd voor het transport van pijpen en zal in de pijpenmakerij zijn gebruikt voor opslag van afgewerkte pijpen. In haar handen houdt de vrouw drie pijpen die ze voor zich uit heeft gestoken (afb. 2a). Waarschijnlijk is ze de pijpen met een doek aan het opwrijven, de laatste handeling voordat de pijpen werden ingepakt en naar de afnemers werden verzonden. Het tremmen of polijsten van een pijp werd immers per stuk gedaan en deze handeling komt niet overeen met de drie pijpen.

Op de rokerszijde van de ketel staat een naar links gewende leeuw met een pijlenbundel. Op een lint daarboven staat de firmanaam A: V: D: KLYN en op een lint aan de onderzijde TE GOUDA (afb. 1b en 7a-c). Op de keerzijde van de ketel, onder guirlandes en tussen (eiken?) blad, is in een ovaal het wapen van Gouda afgebeeld (afb. 1d). Aan weerszijden van de hiel staat als bijmerk een Gouds wapenschild met 'S' en daarmee behoort deze pijp tot de zogenaamde 'fijne' kwaliteit. Op de hiel van deze pijpen van de familie Van der Kleyn zijn de merken AE gekroond, KIP en CK ongekroond gestempeld.

De pijp met het AE gekroond merk

De pijpen met de firmanaam A: V: D: KLYN en de hielmerken AE gekroond, KIP en CK ongekroond (afb. 1 t/m 5 en 7) zijn gemaakt in dezelfde persvorm. De datering kan geplaatst worden in de periode 1810-1840. Het is bijzonder dat op een identieke gedecoreerde pijp drie verschillende merken voorkomen, zeker als de vorm, zoals in dit geval, door personen binnen de familie Van der Kleyn is gebruikt. Het is overigens niet duidelijk geworden waarom juist deze voorstelling in de persvorm gegraveerd is. Is er mogelijk een pijpenmakers echtpaar

Afb. 5a-b. Detail van de pijp op afb. 1 met opschrift steelzijde: A: V: D: KLYN en staande leeuw. (Privécollectie, foto's Bert van der Lingen)

Afb. 6a-b Merkvignetten met de opschriften: 'H. van der Klyn in Gouda Verkoopt alle soort van pype' (datum meesterproef 27 augustus 1814) en 'Pieter van der Klyn in Gouda Verkoopt alle soorte van pype' (meesterproef 12 juni 1815). Uit: Helbers en Goedewaagen, 1942, p. 173.

afgebeeld? Of is de vorm gemaakt om te herdenken dat hun eerste twee zonen in 1814 en 1815 op jonge leeftijd hun meesterproef aflegden?

Gezien de firmanaam op het lint aan de steelzijde van de pijp zal Arie van der Kleijn de eerste eigenaar van de persvorm zijn geweest. Arie was getrouwd met Marrigje de Mol een zus van de pijpenmaker Isaak de Mol die getrouwd was met Claartje van Beusekom. Arie en Marrigje kregen drie zonen die alle drie pijpenmaker werden: Hermanus, Pieter en Jan (Johannes).

Arie had in 1788 zijn meesterproef afgelegd en overleed in 1821. Vanaf 1788 had hij het merk AE gekroond en in de periode 1801-1819 huurde hij van Andries Brem het merk PB ongekroond.[1] Na het overlijden van Brem kocht hij dit merk. Na het overlijden van Arie heeft weduwe Marrigje de Mol het bedrijf voortgezet tot in 1832. Toen nam hun zoon Jan (Johannes) van der Kleijn het merk AE gekroond over tot 1862.[2] Hij was de laatste van de familie die dit merk in eigendom had.

Uitgaande van bovengenoemde informatie kan gesteld worden dat de pijp met het hielmerk AE gekroond als eerste werd vervaardigd door Arie van der Kleijn in de periode ca1810-1821. Aangezien er nauwelijks slijtageverschillen zijn waar te nemen op de drie pijpen is het aannemelijk dat de persvorm slechts korte periode is gebruikt en waarschijnlijk alleen tijdens het leven van Arie van der Kleijn. Als ook zijn weduwe en zoon Jan

Afb. 7a-c. De drie pijpen uit dezelfde persvorm met de merken AE gekroond, KIP en CK ongekroond van respectievelijk vader Arie en zijn zonen Hermanus en Pieter van der Kleijn. (Privécollectie en collectie Ruud Stam, foto's Bert van der Lingen)

(Johannes) deze pijpen hebben vervaardigd, dan zou de persvorm na 20 tot 40 jaar gebruik veel meer versleten zijn geweest. Ook bij de overige twee pijpen, gemerkt met KIP en CK ongekroond, bestaat het vermoeden dat de vorm kort gebruikt is.

De pijpen met KIP en CK ongekroond

Hermanus, een andere zoon van Arie van der Kleijn en Marrigje de Mol, werd in of rond 1797 geboren. Op 27 augustus 1814 legde hij zijn meesterproef af met het merk KIP (afb. 6a). Hij was toen 17 of 18 jaar oud en zal vanwege zijn minderjarigheid speciale toestemming hebben gehad of enkele jaren onder voogdij hebben gestaan. Het merk KIP had Hermanus van zijn tante Clara van Beusekom, de weduwe van Isaak de Mol gekocht. Drie maanden eerder had Clara haar overgebleven pijpenmakers gereedschappen al laten verkopen. Er waren toen nog maar drie vormen aanwezig. Mogelijk was een deel van de gereedschappen al overgenomen door Hermanus en zo binnen de familie gebleven. Het feit dat weduwe Clara stopte met haar bedrijf zal de reden zijn geweest waarom Hermanus al op jonge leeftijd zijn eigen bedrijf had. Op deze manier bleven de merken eveneens in de familie. Hermanus had het merk KIP tot 1833 in eigendom maar hij verhuurde het vanaf 1824 aan Karel Zieleman.[3]

Pieter, de derde zoon van Arie van der Kleijn, legde op 12 juni 1815 zijn meesterproef af en koos het merk CK ongekroond (afb. 6b) uit de lijst van vacante merken van het pijpenmakersgilde.[4] Dit merk was toen al bijna 75 jaar vacant. Pieter behield het merk tot ca1875/1877.[5]

Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat de pijp met het AE gekroond merk de vroegste persing zal zijn en waarschijnlijk uit de periode 1810-1821 stamt. Die met het CK ongekroond merk in de periode 1814-1830 gemaakt zal zijn en die met het KIP merk, vanwege de verhuur aan Karel Zieleman, uit de periode 1814-ca1824 stammen. Het lijkt immers niet logisch dat Zieleman pijpen maakte met de firmanaam van Arie van der Kleijn.

De pijpen met de ES gekroond en het wapen van Batavia.

Naast de hierboven beschreven exemplaren zijn er ook pijpen gemaakt met een wat bollere ketelvorm die alleen zijn aangetroffen met de hielmerken het wapen van Batavia (afb. 8a-b) en ES gekroond (afb. 10).[6] Deze merken zijn ook in reliëf op de keerzijde van de ketel geplaatst. Beide pijpen hebben links op de hiel een Gouds wapenschild als bijmerk en rechts op de hiel twee stippen als vormmerk.

De pijp met het wapen van Batavia is te dateren in de periode 1810-1840 en komt uit de werkplaats van Adrianus van der Want Dzn (1808-1832) of zijn weduwe Adriana Passet (1832-1841) en de pijp met het ES gekroond merk is afkomstig uit de werkplaats van Johannes van Vliet (1810-1840) of misschien nog uit de beginperiode van Pieter Goedewaagen (1842-1880).

Op deze pijpen, die in een andere persvorm zijn gemaakt, zijn dezelfde onderwerpen afgebeeld als op de wat vroegere pijpen van Arie van der Kleijn. Er zijn wel wat kleine verschillen waar te nemen. De pijpenton op

Afb. 8a-d. Een zwaar gerookte pijp met een wat boller model. Opschrift op het lint aan de bovenzijde A: V.D. WANT en onderzijde TE GOUDA. Op de keerzijde van de ketel en op de hiel het merk wapen van Batavia. Bijmerk links wapen van Gouda en rechts een vormmerk bestaande uit twee stippen. Gouda, Adrianus van der Want Dzn (1808-1832) of zijn weduwe Adriana Passet (1832-1841). (Privécollectie, foto's Bert van der Lingen)

Afb. 9a-d. Details van een identieke pijp zoals afgebeeld in afbeelding 8 met de bijbehorende merken. Ook op deze pijp is de lange stof over het linkerbeen van de pijpenmaker goed te zien. Gouda, Adrianus van der Want Dzn (1808-1832) of zijn weduwe Adriana Passet (1832-1841). (Collectie en foto's Ewout Korpershoek)

de Van der Kleijn pijp lijkt bij de pijp met het wapen van Batavia meer op een gevlochten mand en op het lint aan de onderzijde is ruitwerk met stippen aangebracht, welke decoratie niet op de vroegere pijpen staat. De vrouw houdt drie pijpen in haar hand en lijkt zich daarom niet met tremmen bezig te houden maar bijvoorbeeld met het opwrijven van de pijpen alvorens ze worden verpakt. De roker kijkt ook bij deze pijp naar de staande leeuw met pijlenbundel met erboven de firmanaam A: V.D. WANT en aan de onderzijde TE GOUDA. Bovendien lijkt op de van der Want pijp een oudere man te zijn afgebeeld dan op de Van der Kleyn pijpen, die bovendien een 'boosaardig kijkende' vrouw heeft met een gestippelde rok.

Het is zeer goed mogelijk dat de pijp met de ES gekroond in dezelfde persvorm is gemaakt als die met het wapen van Batavia. Opmerkelijk is dat beide pijpen eenzelfde bij- en vormmerk hebben en dat sommige details zoals het ruitwerk met stippen hetzelfde is. Helaas zijn van de ES gekroond pijp alleen tekeningen bekend waardoor de

Afb. 10a-d. Pijp met eenzelfde model en voorstelling als in afbeelding 8 en 9. Opschrift: TE GOUDA, het lint aan de bovenzijde zonder tekst. Keerzijde ketel en op de hiel het merk ES gekroond. Bijmerk links wapen Gouda en vormmerk rechts twee stippen. Gouda, Johannes van Vliet, 1810-1842. Uit: Van den Berg, 1983.

details niet met elkaar vergeleken konden worden. Dat de ES gekroond pijp op het lint aan de bovenzijde geen firmanaam bevat, terwijl op het lint onderaan nog wel TE GOUDA staat, zou kunnen betekenen dat de persvorm via Van der Want bij Van Vliet of Goedewaagen terecht is gekomen en de oude firmanaam verwijderd werd door de nieuwe eigenaar.

De pijp van de Firma P. Goedewaagen & Zoon

In of rond 1875 nam Pieter Goedewaagen een krulpijp met een vergelijkbare voorstelling in productie. Deze zogenaamde 'kleine gesneden krul' werd in de fabrikantencatalogus opgenomen onder nummer 9 (afb. 13). Uit de verschillen in decoraties en de plaatsing daarvan blijkt dat de kleine krul in een andere persvorm is gemaakt dan de hiervoor beschreven pijp met de ES gekroond. Aangezien die pijpen tot ongeveer 1840 zijn gemaakt heeft het ruim 30 jaar geduurd voordat deze vernieuwde en aangepaste krulpijp versie op de markt kwam. De ketel is korter en smaller dan de vorige ES gekroond pijp.

Bij de krulpijp is het lint aan de onderzijde geheel verdwenen. Het tekstlint aan de bovenzijde is nog steeds

Afb. 11. Krulpijp met wat slanker ketelmodel. Keerzijde ketel ES gekroond. Op deze pijp is het lint aan de bovenzijde zonder tekst, terwijl het lint aan de onderzijde geheel verdwenen is. Hielmerk ES gekroond (nieuwe versie). Geen bij- en vormmerken. Hoogte ketel 4,7 cm, lengte 13 cm. Gouda, Firma P. Goedewaagen & Zoon, 1900-1925. (Collectie en foto's Bert van der Lingen)

Afb. 12a-d. Detailopnamen van de krulpijp van afbeelding 11 met de pijpenmaker, de vrouw met de bloem in haar hand, het reliëf merk ES gekroond op de keerzijde en de staande leeuw onder een glad lint aan de rokerszijde van de pijp. De vormnaad is aan de keerzijde met een kam bestreken. (Collectie en foto's Bert van der Lingen)

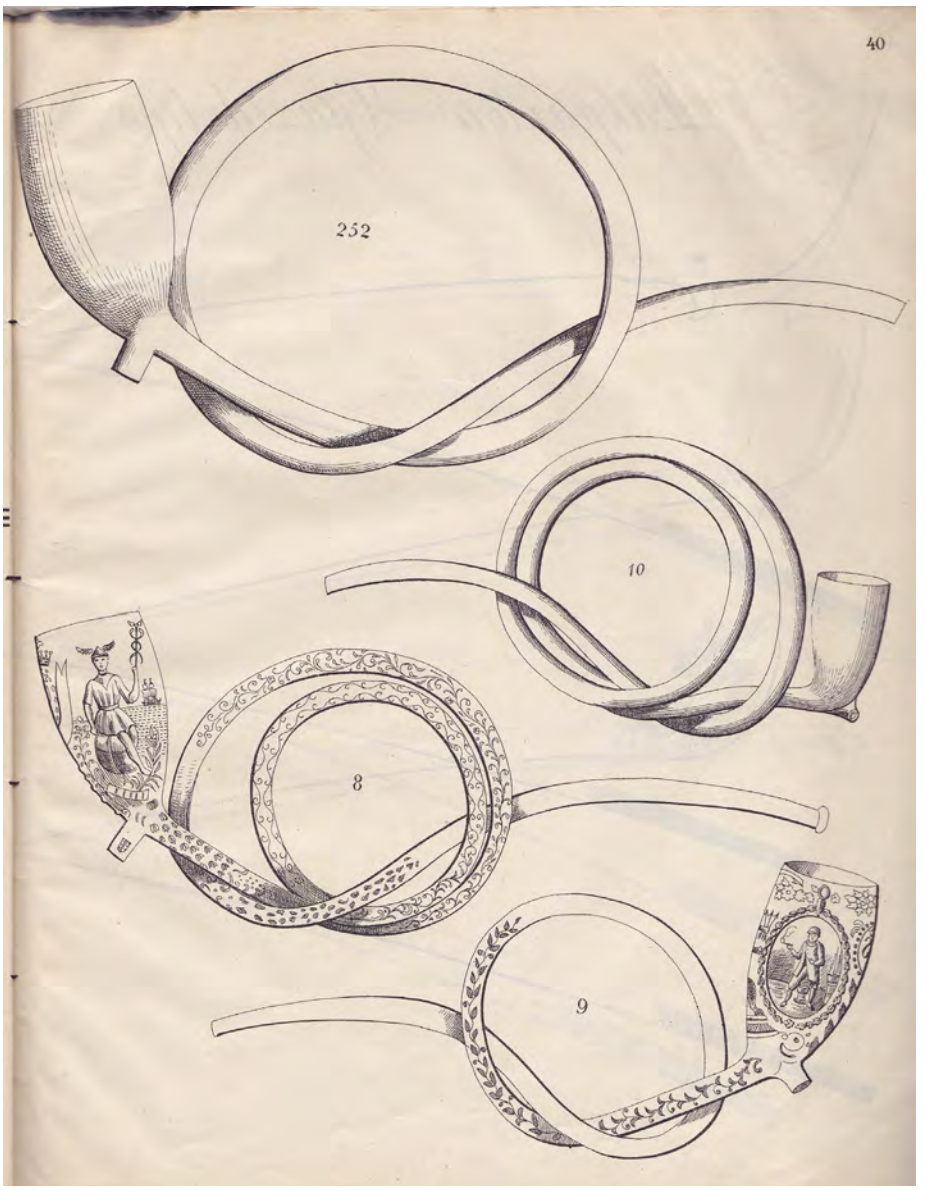

Afb. 13. Bladzijde 40 uit Catalogus A van de Firma P. Goedewaagen & Zoon, met in spiegelbeeld de vrije interpretatie van de krulpijp. Gouda, ca1908. (Collectie Bert van der Lingen)

aanwezig maar, evenals bij de vorige versie, zonder firmanaam. Het ES gekroond merk aan de keerzijde is nog wel aanwezig maar is gedeeltelijk onzichtbaar geworden door de kamstreken over de vormnaad. Op de steel zijn bladranken aangebracht met daartussen springende hondjes en de firmanaam P. GOEDEWAAGEN EN ZOON en GOUDA HOLLAND. De firma hield deze pijp tot 1925 in het assortiment.[7] Opmerkelijk is dat de pijpenmaakster op de krulpijp is vervangen door een vrouw met een bloem in haar hand. Naast de zittende vrouw staat nog wel de pijpenmand maar die is, in tegenstelling tot de vroegere versies, nu leeg. Ze is immers geen pijpentremster meer! Het is niet bekend waarom de pijpenmaakster vervangen werd.

Eveneens opmerkelijk is de afbeelding van deze pijp in de fabrikantencatalogus (afb. 13). De pijp staat in spiegelbeeld wat onder meer te zien is aan het ES gekroond merk, de staande leeuw en het medaillon waarin onder meer de pijpenmaker niet zittend maar staand is afgebeeld. De persvorm die hij eerder in zijn hand hield is vervangen door een brandende pijp en daarmee werd de pijpenmaker getransformeerd tot pijproker. Op de pijp zelf werd de pijpenmaker wel afgebeeld zoals die bedoeld was.

De krulpijp van Goedewaagen zien we voor het eerst in de vroegst bekende catalogus van ca.1891 maar was dus al vanaf 1875 in het assortiment. Het in krul brengen van deze pijpen nam een aanzienlijke prijsverhoging met zich mee. In catalogus A van omstreeks 1908 kostte een gros enkele krulpijpen op de binnenlandse markt f 3,85 terwijl de 'dubbele gesneden krul' (catalogusnummer 8) maar liefst f 6,40 per gros kostte.[8] De gladde 29 duims pijpen met een rechte steel van 75 centimeter kostten toen f 2,95 per gros. Deze pijpen werden ook geëxporteerd. In een prijscourant van januari 1908 werden deze krulpijpen aan een handelaar in Antwerpen aangeboden voor f 7,50 per gros[9] , terwijl voor Denemarken in het jaar 1909 een prijs van f 5,20 per gros werd opgegeven.[10] Een verklaring voor dit grote verschil is niet gevonden.

Tabakspijpen met een pijpenmaker en pijpenmaakster, die oorspronkelijk door de familie Van der Kleijn in productie werden genomen, zijn daarmee meer dan 100 jaar in productie geweest. In de late 19e en eerste kwart van de 20e eeuw alleen als krulpijp waarbij de pijpenmaakster om onbekende reden was vervangen door een vrouw met een bloem. In die periode stond Nederland ook al bekend om de export van bloembollen. Mogelijk werd het toen modieuzer gevonden om de pijpen te vervangen door bloemen, met als achterliggende gedachte een verwachtte verkoopstijging?

Noten:

1. Duco, 2003, p. 156.
2. Duco, 2003, p. 158.
3. Duco, 2003, p. 180.
4. Duco vermeld Hermanus als eerste eigenaar in 1814-1815 en daarna Pieter vanaf 1815. In de gildeboeken wordt echter alleen Pieter genoemd als eerste eigenaar. SAHM, AC77, inv. nr. 33 Proefboek 1751-1854, p. 97.
5. Duco, 2003, 161. Daarna verkreeg zijn zoon Arie van der Kleijn Pzn het merk. Die verkocht het in 1889 aan de Firma Jan Prince & Cie. In een fabrieksstort van pijpen met CK ongekroond zijn zowel pijpen van Jan Prince & Cie als pijpen van Arie van der Kleijn gevonden. Kan dit wellicht betekenen dat de Firma Prince nog enige tijd pijpen verkocht met de firmanaam van Arie van der Kleijn of is er voor de overname misschien samenwerking geweest tussen deze bedrijven? https://www.claypipes.nl/merken/letters/ck/
6. Van den Berg, 1983, p. 75, afb. 1a-d. De pijp is daar gedateerd op '1780' wat te vroeg is voor een dergelijk model.
7. Duco, 2000, p. 35.
8. Zie de PKN website https://www.tabakspijp.nl/archief/archief-catalogi-fabrikanten/nederland/
9. Zie noot 8.
10. Duco, 2000, p. 35.

Literatuur:

-Duco, D. H., 2000. *Firma P. Goedewaagen & Zoon. Fabrikantencatalogus uit 1906 voorzien van historische inleiding en verklarend namenregister.* Amsterdam, 2000.
-Duco, D.H. 2003. *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda.* Amsterdam, 2003.
-Berg, Leen van den, 1983. Pijpambachtelijke koppen. *PKN* 5 (20), p. 74-75.
-Helbers, G.C. en D.A. Goedewaagen, 1942. *Goudsche Pijpen*, Amsterdam.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door particuliere donateurs

ISBN 978-90-830114-1-7